

GENERALNY KONSERWATOR ZABYTKÓW

**ZALECENIA DLA WOJEWÓDZKICH KONSERWATORÓW
ZABYTKÓW, PRACOWNIKÓW D/S OCHRONY
ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WUOZ ORAZ DLA
KIERUJĄCYCH BADANIAMi ARCHEOLOGICZNYMI W
ZAKRESIE METOD EKSPLOKACJI STANOWISK I
SPORZĄDZANIA ICH PODSTAWOWEJ DOKUMENTACJI**

SPIS TREŚCI

I.	WPROWADZENIE	s. 3
II.	ZASADY PROWADZENIA BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH) I ICH DOKUMENTOWANIA	s. 3
II.1	ZASADY OGÓLNE	s. 3
II.2	ZASADY SZCZEGÓŁOWE	s. 7
a.	Sprawozdanie z badań	
b.	Opracowanie wyników badań	
c.	Ustalenie numeracji stanowiska	
d.	Graficzna prezentacja przestrzennego aspektu badań archeologicznych	
e.	Dokumentacja badań archeologicznych	
III.	WYKONYWANIE PLANÓW WARSTWICOWYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH	s.9
IV.	SIATKA POMIAROWA NA STANOWISKU	s. 11
V.	RODZAJE BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH)	s. 11
	Stacjonarne badania systematyczne	
	Wyprzedzające badania ratownicze	
	Badania interwencyjne	
VI.	TECHNIKI EKSPLOKACJI STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH	s. 12
VII.	SPORZĄDZANIE PODSTAWOWEJ DOKUMENTACJI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH)	s. 14
	Dokumentacja opisowa	
	Dokumentacja rysunkowa	
	Dokumentacja fotograficzna	
	Inwentarze dokumentacji i materiałów zabytkowych z wykopalisk	
VIII.	ZASADY PRZECHOWYWANIA ZABYTKÓW RUCHOMYCH I PRÓBEK	s. 17
IX.	DOKUMENTOWANIE SZCZĄTKÓW ARCHITEKTONICZNYCH ODKRYTYCH IN SITU NA STANOWISKACH ARCHEOLOGICZNYCH	s. 18

I. WPROWADZENIE

Dokument niniejszy, ustalając zasady metodyki prowadzenia eksploracji stanowisk archeologicznych i sporządzania ich podstawowej dokumentacji w trakcie badań archeologicznych (wykopaliskowych), uzupełnia i zastępuje w tym zakresie pismo ODZ z dn.3.IX.84 (L.dz. 30-X/84).

Niniejsze **Zalecenia** w swym tytule i zamierzeniach nawiązują do pisma wydanego przez urząd Generalnego Konserwatora Zabytków w dniu 1 lipca 1996 r. Cytowane pismo odegrało istotną rolę jako podstawa określania minimalnych wymagań metodycznych i dokumentacyjnych w badaniach archeologicznych. Przed wszystkim jednak stało się podstawą formułowania wymagań metodycznych i dokumentacyjnych stawianych archeologom przez służby konserwatorskie w momencie wydawania decyzji w sprawie udzielenia zgody na badania archeologiczne oraz w czasie odbioru badań, na które udzielono pozwolenia. Zasadnicze motywy wydania nowej edycji **Zaleceń** są identyczne z wymienionymi. W ciągu minionych siedmiu lat zaszły jednak zmiany, które wymagają istotnej modyfikacji **Zaleceń**. Z jednej strony są to zmiany prawne dotyczące archeologii (obowiązująca od 17 listopada 2003 nowa ustawa „o ochronie zabytków” oraz nawiązujące do niej nowe rozporządzenie... w sprawie prowadzenia... badań archeologicznych...), z drugiej natomiast efekty nowych doświadczeń i dyskusji metodycznych zgromadzone w ciągu ostatnich lat. Prezentowany dalej tekst jest wynikiem pracy Rady Naukowej Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego. 3 Jego układ i wiele sformułowań w dużej mierze powtarza pierwowzór. Poza odniesieniami do aktualnych aktów prawnych zmieniono przede wszystkim zalecenia odnoszące się do wymaganych technik eksploracji, dodano elementy wynikające z postępu technicznego (fotografia cyfrowa, masowe stosowanie komputerowej archiwizacji, Internetu), usunięto także niezręczności sformułowań. W efekcie powstał tekst nowy, za który pełną odpowiedzialność bierze Rada Naukowa Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego.

II. ZASADY PROWADZENIA BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH) I ICH DOKUMENTOWANIA

II.1 ZASADY OGÓLNE

Zgodnie z art. 36 ust.1 pkt5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (D.U. Nr162 poz.1568 oraz z 2004 Nr 96, poz. 959) wszelkie badania archeologiczne mogą być prowadzone wyłącznie na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, a ich dokumentację należy prowadzić zgodnie z wymogami zawartymi w załączniku do rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich,

restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych. W nawiązaniu do postanowień ww. rozporządzenia... wojewódzki konserwator zabytków powinien domagać się od osoby ubiegającej się o zezwolenie na prowadzenie badań przedstawienia uzasadnienia konieczności prowadzenia wykopalisk na danym stanowisku, programu badawczego tych badań, wykazania się posiadaniem funduszy na przeprowadzenie badań zgodnie z obowiązującymi standardami, w tym gwarancji finansowych i instytucjonalnych opracowania, publikacji i właściwego przechowania materiałów.

W wydanym pozwoleniu na prowadzenie badań archeologicznych i wykopaliskowych wojewódzki konserwator zabytków określa między innymi:

- 1) dokładny zasięg dopuszczalnego terenu badań;
- 2) zakres prac badawczych, uwarunkowanych rodzajem stanowiska archeologicznego oraz względami konserwatorskimi i naukowo-badawczymi;
- 3) rodzaj i sposób wykonania niezbędnej dokumentacji przebiegu prac i dokonanych odkryć;
- 4) sposoby przeprowadzenia doraźnej konserwacji pozyskanych zabytków oraz metody ich inwentaryzacji;
- 5) wymóg:
 - a. zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie rozpoczęcia i zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań archeologicznych;
 - b. szczegółowego rozpoznania terenowego i sporządzenia planu sytuacyjno – wysokościowego dla wskazanego w pozwoleniu zabytku archeologicznego;
 - c. niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach lub nowych okolicznościach ujawnionych w trakcie prowadzenia wskazanych w pozwoleniu badań archeologicznych;
 - d. niezwłocznego zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o przerwach we wskazanych w pozwoleniu badaniach archeologicznych, które mogą wpłynąć na zmianę programu tych badań;
 - e. prowadzenia dokumentacji przebiegu badań archeologicznych oraz opracowania wyników tych badań w sposób umożliwiający jednoznaczną identyfikację i dokładną przestrzenną lokalizację wszystkich czynności oraz dokonanych odkryć;
 - f. prowadzenia doraźnej konserwacji pozyskanych zabytków i ich dokumentacji;
 - g. prowadzenia inwentaryzacji polowej pozyskanych zabytków;
 - h. sporządzenia sprawozdania ze wskazanych w pozwoleniu badań w postaci wydruku z bazy danych *e_ARCHEO* z koniecznymi uzupełnieniami;
 - i. opracowania sposobu postępowania z zabytkiem po zakończeniu wskazanych w pozwoleniu badań;
 - j. opracowania wyników wskazanych w pozwoleniu badań
 - k. uporządkowania terenu po zakończeniu wskazanych w pozwoleniu badań;
 - l. zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie podjęcia określonych czynności związanych z wydanym pozwoleniem, przynajmniej na 3 dni przed rozpoczęciem tych czynności;
 - m. powiadamiania wojewódzkiego konserwatora zabytków o odbiorach częściowych i końcowym wykonanych prac w ramach wskazanych w pozwoleniu badań;
 - n. prowadzenia dokumentacji w ramach wskazanych w pozwoleniu badań zgodnie ze standardami określonymi w załączniku do rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych.

- 6) wymóg przekazania konserwatorowi:
- a. sprawozdania ze wskazanych w pozwoleniu badań w postaci wydruku z bazy danych *e_ARCHEO* z koniecznymi uzupełnieniami i przekazania tego sprawozdania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie do 3 tygodni od dnia zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań;
 - b. w terminie do 3 miesięcy od dnia zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań opracowania sposobu postępowania z zabytkiem po zakończeniu wskazanych w pozwoleniu badań;
 - c. dokumentacji przebiegu badań archeologicznych w terminie 6 miesięcy od dnia zakończenia wskazanych w pozwoleniu badań;
 - d. opracowania wyników wskazanych w pozwoleniu badań w terminie do 3 lat od dnia zakończenia tych badań;
- 7) termin i miejsce przekazania pozyskanych materiałów zabytkowych wraz z ich dokumentacją.

Wojewódzki konserwator zabytków winien już w momencie udzielania pozwolenia na prowadzenie badań archeologicznych określić przyszłe miejsce przechowywania zabytków pozyskanych na danym stanowisku, co pozwoli kierownikowi badań dostosować sposób inwentaryzowania, katalogowania i opakowania materiałów zabytkowych do wymagań muzeum lub innej instytucji, która przejmie zabytki.

Wskazanie miejsca przechowywania zabytków i dokumentacji powinno odbywać się na podstawie pisemnego oświadczenia kierownika placówki mającej odpowiednie uprawnienia, że przyjmie na przechowanie zabytki i dokumentację z danego stanowiska uzyskanych w wyniku badań przeprowadzonych przez wnioskodawcę. Oświadczenie to powinno nadto wymieniać warunki na jakich materiały zostaną przyjęte na przechowanie.

Terminy wykonania, sprawozdania i opracowania wyników badań określone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków w zezwoleniu mogą ulec zmianie tylko za zgodą wojewódzkiego konserwatora zabytków na podstawie jego pisemnej decyzji.

Archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków powinno stale rozwijać się przy współpracy całego środowiska archeologicznego. Celem działalności archiwistycznej WKZ jest stworzenie możliwie najpełniejszego zbioru informacji o stanowiskach archeologicznych w obrębie województwa, historii ich badań, a także o wynikach tychże badań. Archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków powinno być tworzone jako element Krajowej Ewidencji Zabytków Archeologicznych w ramach ogólnopolskiej bazy danych *e-Archeo*.

Wszelkie badania archeologiczne powinny być poprzedzone:

- a. kwerendą archiwalną, muzealną i bibliograficzną,
- b. ustaleniem adresu stanowiska archeologicznego, na którą składają się: nazwa miejscowości, województwa i gminy, numer stanowiska w obrębie miejscowości, numer obszaru AZP, numer stanowiska w obrębie tego obszaru, współrzędne geograficzne oraz współrzędne układu kartograficznego

Integralną część prac archeologicznych stanowi sprawozdanie z badań i opracowanie wyników badań. Osobą zobowiązaną do wykonania sprawozdania jest

kierownik badań. Osoba ta jest także odpowiedzialna za wykonanie opracowania wyników. Nie oznacza to, że kierownik badań musi być autorem opracowania wyników. Zasadą powinna być zespołowa praca i autorstwo, uwzględniające fakt daleko posuniętej specjalizacji źródłoznawczej. Kierownik wykopalisk powinien zostać poinformowany, że jeżeli w wymaganym czasie nie dostarczy opracowania pozyskanych źródeł archeologicznych, to wojewódzki konserwator zabytków przekaze dokumentację i materiał zabytkowy innym osobom, które zobowiążą się do wykonania opracowania w odpowiednim terminie.

Wojewódzki konserwator zabytków jest zobowiązany do dokonania rzetelnej oceny merytorycznej i formalnej prawidłowości dokumentacji wszelkich badań archeologicznych (niezależnie od źródeł finansowania prac) oraz jej zgodności z wymogami określonymi w pozwoleniu na prowadzenie tych badań. Dla uzyskania obiektywności takiej oceny wojewódzki konserwator zabytków może odwołać się do opinii przedstawicieli Generalnego Konserwatora Zabytków, rzeczoznawców Ministra Kultury lub instytucji naukowych.

W przypadku stwierdzenia uchybień w dokumentacji, wojewódzki konserwator zabytków ma obowiązek domagać się od kierownika badań dokonania koniecznych uzupełnień i poprawek. W przypadku rażących uchybień niemożliwych do poprawienia, wojewódzki konserwator zabytków przejmuje dokumentację nie przyjmując jej w sposób formalny, uznając tym samym badania za przeprowadzone niezgodnie z wymogami metodyki archeologii. O fakcie takim wojewódzki konserwator zabytków powiadamia Generalnego Konserwatora Zabytków.

Przekazanie w terminie sprawozdań z badań, złożenie w wyznaczonym muzeum kompletnej dokumentacji i materiałów zabytkowych oraz terminowe wykonanie opracowania wyników badań winno być warunkiem uzyskania przez kierownika badań pozwolenia na prowadzenie ich w przyszłości.

Dokumentacja badań archeologicznych jako nieodtworzalne źródło informacji powinna być zapisana w formie trwałej (tj. przy wykorzystaniu materiałów nie ulegających degradacji) i przechowywana w odpowiednich warunkach technicznych oraz zgodnie z wymogami bezpieczeństwa (zwłaszcza przeciwpożarowego). Zaleca się sporządzanie kopii (np. poprzez skanowanie) całości dokumentacji i przechowywanie ich w oddzielnych miejscach.

Wojewódzki konserwator zabytków powinien prowadzić kartotekę ewidencyjną powstałej dokumentacji badań archeologicznych.

Wojewódzki konserwator zabytków powinien zapewnić możliwości korzystania z archeologicznej dokumentacji prac archeologicznych i wykopaliskowych dla celów konserwatorskich i naukowo-badawczych.

II.2 ZASADY SZCZEGÓŁOWE

a. **Sprawozdanie z badań** archeologicznych zawiera następujące dane:

- 1) kartę stanowiska
- 1) kopie inwentarzy,
- 2) mapę lokalizacji stanowiska archeologicznego w skali 1:10 000
- 3) plan warstwiczny stanowiska archeologicznego (w skali 1:1000 lub dokładniejszy) z naniesioną siatką arową nawiązaną do państwowej sieci osnowy geodezyjnej
- 4) graficzne przedstawienie rozplanowania obiektów i warstw z obszaru badań archeologicznych z zaznaczoną siatką i oznaczeniem ich chronologii w skali 1:200 lub dokładniejsze
- 5) wykazy obiektów z określeniem funkcji, faz zasiedlenia, form i rozmiarów, zawartości zabytków ruchomych
- 6) charakterystykę faz zasiedlenia
- 7) wybraną dokumentację fotograficzną, w tym zabytków ruchomych
- 8) wnioski i zalecenia konserwatorskie

b. **Opracowanie wyników badań**, zawiera co najmniej:

- 1) mapę lokalizacji stanowiska archeologicznego w skali 1:10 000,
- 2) plan warstwiczny stanowiska archeologicznego (w skali 1:1000 lub dokładniejszy) z naniesioną siatką arową nawiązaną do państwowej sieci osnowy geodezyjnej wraz z uproszczonym zobrazowaniem rozplanowania obiektów i warstw,
- 3) graficzne przedstawienie rozplanowania obiektów i warstw z obszaru badań archeologicznych z zaznaczoną siatką i oznaczeniem ich chronologii w skali 1:200 lub dokładniejsze,
- 4) charakterystyka form, rozmiarów, funkcji i chronologii obiektów nieruchomych,
- 5) charakterystyka kulturowo-chronologiczną materiałów ruchomych,
- 6) wyróżnienie i charakterystyka faz zasiedlenia stanowiska,
- 7) wyniki ekspertyz przyrodniczych i fizykochemicznych a w uzasadnionych przypadkach także historycznych
- 8) ilustracje (reprezentatywne dla danego stanowiska rysunki i fotografie obiektów i materiałów),
- 9) dane o stanowisku zarchiwizowane w komputerowej bazie danych *e-Archeo*.

c. **Ustalenia numeracji stanowiska** w danej miejscowości i na odpowiednim obszarze AZP dokonuje wojewódzki konserwator zabytków na podstawie swojego archiwum.

d. **Graficzna prezentacja przestrzennego aspektu prac wykopaliskowych** na stanowisku archeologicznym dokonywana jest poprzez:

- 1) sporządzenie na podkładzie szczegółowej mapy w skali 1:10 000 (uzupełnieniem może być bardziej szczegółowy plan, w skali np. 1:2000) dokładnej lokalizacji stanowiska (z oznaczeniem hipotetycznego zasięgu stanowiska) w powiązaniu ze stałymi

punktami otaczającego krajobrazu, np. budynki, drogi itp. pozwalającymi na zlokalizowanie stanowiska w terenie w przyszłości;

- 2) sporządzenie ogólnego planu stanowiska w skali 1:1000 (lub dokładniejszy) z naniesionymi punktami stałymi siatki pomiarowej i punktami odniesienia pomiarów wysokościowych, na który nanoszone są sukcesywnie wszystkie otwierane wykopy i otwory wiertnicze z odpowiednią numeracją.

e. **Dokumentacja z badań archeologicznych** powinna zawierać*:

1) kartę zabytku archeologicznego, na której powinny się znaleźć:

- a) miejsce usytuowania zabytku archeologicznego, z podaniem nazwy miejscowości, gminy, powiatu i województwa, numeru obszaru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, numeru zabytku na tym obszarze, numeru stanowiska w miejscowości oraz współrzędnych geograficznych,
- b) opis fizjograficzny,
- c) określenie powierzchni przeprowadzonych badań archeologicznych,
- d) wykaz faz zasiedlenia z podaniem liczby obiektów oraz zabytków datujących te fazy,
- e) nazwisko kierownika badań archeologicznych, termin ich przeprowadzenia;

2) karty odkrytych zabytków nieruchomych (obiektów), w których powinny się znaleźć:

- a) miejsce usytuowania zabytku (obiektu) archeologicznego, z podaniem nazwy miejscowości, gminy, powiatu i województwa, numeru obszaru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, numeru zabytku na tym obszarze, numeru stanowiska w miejscowości oraz współrzędnych geograficznych,
- b) numer zabytku (obiektu) i jego lokalizacji w systemie podziału przestrzeni badawczej,
- c) określenie funkcji zabytku (obiektu),
- d) wstępne datowanie zabytku (obiektu),
- e) przekrój poziomy i pionowy zabytku (obiektu),
- f) wymiary zabytku (obiektu),
- g) opis eksploracji zabytku (obiektu),
- h) relacja stratygraficzna;

3) karty (kartę) nawarstwień kulturowych zabytku archeologicznego, w których powinny się znaleźć:

- a) miejsce usytuowania zabytku archeologicznego, z podaniem nazwy miejscowości, gminy, powiatu i województwa, numeru obszaru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, numeru zabytku na tym obszarze, numeru stanowiska w miejscowości oraz współrzędnych geograficznych,
- b) numer warstwy i jej lokalizacja w systemie podziału przestrzeni badawczej,
- c) określenie funkcji warstwy,
- d) wstępne datowanie warstwy,
- e) zasięg i głębokości warstwy,
- f) opis eksploracji warstwy,
- g) relacja stratygraficzna;

* Załącznik do rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (D.U. Nr 150, poz. 1579)

- 4) rejestr odkrytych zabytków;
- 5) rejestr warstw;
- 6) inwentarz:

- a) zabytków wydzielonych,
- b) zabytków masowych,
- c) próbek,
- d) dokumentacji rysunkowej,
- e) dokumentacji fotograficznej;

- 7) dokumentację rysunkową;
- 8) dokumentację fotograficzną;
- 9) sprawozdanie z badań;
- 10) opracowanie wyników badań;
- 11) mapę lokalizacji zabytku archeologicznego w skali 1:10 000 z zaznaczonym jego hipotetycznym zasięgiem;
- 12) graficzne przedstawienie rozplanowania odkrytych zabytków i warstw kulturowych z zaznaczoną siatką i oznaczeniem ich chronologii;
- 13) plan warstwiczny zabytku archeologicznego z naniesioną siatką arową nawiązaną do państwowej sieci osnowy geodezyjnej i planem wykopów;
- 14) w przypadku zabytku badanego wcześniej odnoszącą się do niego bibliografię oraz zestawienie informacji o miejscu przechowywania dokumentacji przeprowadzonych badań.

Dokumentacja badań archeologicznych może być realizowana technikami zapisu elektronicznego (np. plany i przekroje tworzone automatycznie na podstawie danych przekazywanych bezpośrednio do komputera z teodolitu laserowego, cyfrowa dokumentacja fotograficzna), jednakże musi spełniać wymóg bieżącego jej wydruku (dostępnego do wglądu w trakcie badań) oraz możliwości łatwego uzyskania jej drukowanej postaci w przyszłości. WKZ powinien otrzymać w takim przypadku pełny zestaw wydruków (a nie tylko dyskietek lub CD), które razem z innymi materiałami stanowią dokumentację stanowiska. Wszelkie inne formy dokumentacji (np. rejestracja kamerą wideo, dokumentacja fotogrametryczna, itp.) są pożądanym uzupełnieniem dokumentacji obowiązkowej, wymienionej powyżej. Należy zmierzać do wykorzystywania wszystkich najnowszych możliwości technicznych dla udoskonalenia postaci dokumentacji źródeł archeologicznych.

III. WYKONYWANIE PLANÓW WARSTWICOWYCH STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Plany warstwiczne są podstawą urzędowych działań konserwatorskich oraz wszelkich prac polowych na stanowiskach archeologicznych. Mapy sytuacyjno-wysokościowe stanowisk przygotowują wyspecjalizowane służby geodezyjne na zlecenie wykonawcy badań. Możliwe jest odstępstwo od tej zasady tylko w przypadku niewielkich przestrzennie badań ratowniczych, których budżet nie pozwala na zlecenie sporządzenia planu uprawnionym geodetom. W takiej sytuacji wykonawca badań powinien sporządzić uproszczony plan sytuacyjny.

Skala dokumentacji uzależniona jest od wielkości stanowiska, jego konfiguracji oraz nasycenia szczegółami. Po analizie terenowej obiektu, wielkość skali uzgadnia

kierownik badań z wojewódzkim konserwatorem zabytków (najczęściej stosuje się skale 1:250, 1:500 lub 1:1000).

Zaleca się wykonanie cięć warstwicznych (skok warstwic) od 0.5 m. do 0.25 m. W przypadku bardzo stromych i regularnych zboczy, dopuszcza się cięcie co 1 m. Plan wysokościowy powinien zawierać przekroje wzdłużne i poprzeczne obiektu.

Planami wysokościowymi obejmuje się nie tylko sam obiekt, ale i najbliższe jego otoczenie w nawiązaniu do cieków wodnych, zbiorników, jarów, czy urwisk lub innych naturalnych granic.

Osnowy zakładane dla pomiaru geodezyjnego danego stanowiska powinny być nawiązane do sieci państwowej:

- a) sytuacyjno-poligonowej w układzie odwzorowania 65 (x,y),
- b) wysokościowej w układzie odniesienia do poziomu morza w Kronsztadzie.

Odniesienie do osnowy państwowej jest konieczne zwłaszcza w układzie wysokościowym. W wypadku, gdy nie można się do niej dowiązać, należy położenie wysokościowe określić na podstawie mapy topograficznej w skali 1:10 000.

Kierownik badań zobowiązuje służby geodezyjne wykonujące podkłady wysokościowe do stworzenia stałej linii po osi północ-południe (lub innej osi o dokładnie wyznaczonym odchyleniu kątowym od kierunków geograficznych) stanowiącej jednocześnie oś siatki pomiarowej stanowiska, stabilizacji w terenie trwale przynajmniej trzy punkty (repery) oraz do zaznaczenia na opracowanym podkładzie tej linii. Punkty powinny mieć określone wysokości w odniesieniu do układu państwowego lub w korelacji z mapą. Punkty wyznaczonej siatki pomiarowej winny mieć opis topograficzny ich położenia sporządzony przez geodetę.

Dla uczynienia form morfologicznych obiektu, geodeta może pod kierunkiem archeologa uplastyczyć plan przez zastosowanie innego niż warstwice oznaczenia graficznego, wprowadzając szrafurę lub kolor, lub traktując wał jako obustronną skarpe, ale przy zachowaniu tych samych metod pomiarowych co warstwice.

Specjalistyczna mapa geodezyjna dla celów archeologicznych winna oddawać kształt drobnych form morfologicznych obiektu, dopuszcza możliwość interpretacji rysunkowej w ramach przyjętych zasad pomiaru geodezyjnego.

Dla uzupełnienia dokumentacji można w uzgodnieniu z geodetą starać się o przekazanie do archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków dziennika pomiarowego zawierającego zapisy metody pracy.

W przypadku planów warstwicznych tworzonych automatycznie w programie komputerowym wojewódzki konserwator zabytków powinien starać się uzyskać od geodety również nośnik (np. dyskietkę) z danymi pomiarowymi, które stały się podstawą wykreślenia planu. Umożliwi to w przyszłości wydruk planu w dowolnej skali, jak również tworzenie pseudo-trójwymiarowych modeli stanowiska.

IV. SIATKA POMIAROWA NA STANOWISKU

Pomiary odgrywają w dokumentacji archeologicznej kluczową rolę, pozwalając odtworzyć rozmieszczenie zabytków i obiektów nieistniejącego już często stanowiska po jego przebadaniu. Błąd popełniony podczas dokonywania pomiarów w czasie badań terenowych najczęściej nie może być poprawiony na etapie opracowywania dokumentacji. Dlatego też niezależnie od tego, jaki system pomiarowy na stanowisku zostanie przyjęty należy dołożyć wszelkich starań, aby w maksymalnym stopniu eliminował możliwość popełnienia błędu i był stosowany konsekwentnie przez cały czas trwania wykopalisk. System zapisu, który dla zidentyfikowania miejsca znalezienia zabytku wymaga zapisania wielu danych, np. numeru ćwiartki stanowiska, numeru ara, numeru wykopu, numeru metra oraz odległości od N i od W w obrębie metra, z łatwością może doprowadzić do powstania poważnych błędów, a przy tym jest pracochłonny. Dlatego też optymalną formą systemu pomiarowego wydaje się być wspólny dla całego stanowiska system współrzędnych kartezjańskich, zgodnych z kierunkami geograficznymi (oś W-E odpowiadająca osi x; oś N-S odpowiadająca osi y), chociaż zgodność ta nie musi być traktowana obligatoryjnie w przypadku stanowisk usytuowanych wyraźnie skośnie do kierunków geograficznych, np. w przypadku wykopalisk, których obszar uwarunkowany jest przebiegiem inwestycji liniowych lub działek budowlanych (w przypadku odchylenia osi siatki od północy należy jednak dokładnie zmierzyć i odnotować wielkość tego odchylenia). Węzłowe punkty siatki powinny być ustabilizowane, tak aby można było nie tylko wykorzystywać je w czasie jednego sezonu badań, ale także odnaleźć w przyszłości. Początkowy punkt układu współrzędnych (o współrzędnych 0,0) powinien być usytuowany poza stanowiskiem, na południowy-zachód od niego. Całe stanowisko mieści się wówczas w jednej ćwiartce układu współrzędnych, a wszystkie pomiary mają wartości dodatnie. Ogromną zaletą tego systemu jest fakt, że każdy punkt stanowiska identyfikowany jest w sposób bezbłędny za pomocą pary cyfr, bez konieczności odnotowywania numerów wykopów, arów czy działek.

W niektórych przypadkach stworzenie wspólnej siatki pomiarowej dla całego stanowiska może okazać się niemożliwe i pomiary muszą być dokonywane w obrębie wykopu. Rzeczą zasadniczej wagi jest wówczas bardzo precyzyjne ustalenie położenia poszczególnych wykopów (i ich siatek pomiarowych) względem siebie, w przeciwnym bowiem przypadku nie będzie możliwe ustalenie relacji przestrzennych pomiędzy obiektami lub zabytkami pochodzącymi z różnych wykopów.

V. RODZAJE ARCHEOLOGICZNYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH

Zasadniczo wyróżnić można trzy rodzaje archeologicznych badań wykopaliskowych:

***Stacjonarne badania systematyczne** to badania o pełnym zakresie dokumentacyjno-analitycznym, uwzględniającym interdyscyplinarność archeologii. Badania takie prowadzone są w sytuacji braku bezpośredniego zagrożenia stanowiska zniszczeniem, a zatem wówczas, gdy tempo prac wykopaliskowych dyktowane jest wyłącznie wolą kierownika badań.*

***Wyprzedzające badania ratownicze** podejmowane są w stosunku do stanowisk zagrożonych zniszczeniem w bezpośredniej przyszłości. Tempo prac podyktowane jest wówczas koniecznością wyprzedzenia momentu zniszczenia stanowiska z przyczyn naturalnych (np. erozji) lub antropogenicznych (np. planowana inwestycja lub rabunkowa eksploracja stanowiska przez poszukiwaczy skarbów).*

***Badania interwencyjne** to badania podejmowane w sposób doraźny i niezaplanowany w związku z niespodziewanym odkryciem zabytków archeologicznych, np. podczas realizacji inwestycji i w sytuacji braku możliwości wstrzymania jej na czas dłuższy.*

Zasadniczo w przypadku wszystkich trzech rodzajów badań wykopaliskowych metody eksploracji i podstawowej dokumentacji winny być takie same. Presja czasu nie może być usprawiedliwieniem dla pobieżnej dokumentacji i lub niedokładnej eksploracji. Jest rzeczą oczywistą, że w przypadku badań ratowniczych należy maksymalnie intensywnie wykorzystywać mniej pracochłonne i szybsze techniki dokumentacyjne. Równocześnie jednak każdy kierujący wykopaliskami musi mieć świadomość, że warunki wykopalisk ratowniczych lub interwencyjnych nie zmniejszają jego odpowiedzialności za właściwą eksplorację i dokumentację stanowiska.

W praktyce konserwatorskiej upowszechniło się pojęcie **nadzorów archeologicznych**. Pojęcie to jest nieprecyzyjne i może być mylące zarówno dla samych archeologów, którym zleca się prowadzenie takich nadzorów, jak i dla inwestorów, których obowiązuje się do ich finansowania. **Pojęcie nadzoru archeologicznego powinno być stosowane w ostateczności i wyłącznie w odniesieniu do obszarów inwestycji, na których nie zostały dotąd zlokalizowane stanowiska archeologiczne, ale istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą się tam znajdować!** Archeolog prowadzący nadzór ma wówczas obowiązek obserwacji prowadzonych prac ziemnych i wstrzymania ich w przypadku natrafienia na stanowisko archeologiczne. Powiadomiony o odkryciu zabytków archeologicznych wojewódzki konserwator zabytków podejmuje wówczas stosowną decyzję, którą może być np. przeprowadzenie wykopalisk interwencyjnych wyłącznie w obrębie terenu, który ulegnie zniszczeniu. Nie należy natomiast stosować pojęcia (i w konsekwencji zlecać) nadzoru archeologicznego jako wymogu konserwatorskiego w odniesieniu do terenów, na których znajdują się znane uprzednio (np. z badań powierzchniowych) stanowiska archeologiczne. **Dotyczy to także obszarów staromiejskich miast o znanej metryce historycznej, w których można mieć pewność, że występują nawarstwienia archeologiczne.** W takich przypadkach wojewódzki konserwator zabytków powinien uzależnić wydanie zezwolenia na inwestycję od przeprowadzenia wyprzedzających badań ratowniczych.

VI. TECHNIKI EKSPLOKACJI STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Najwłaściwszym kryterium oceny prawidłowości wykonania badań wykopaliskowych jest możliwość przyporządkowania zabytków ruchomych zarejestrowanym jednostkom stratygrafii poziomej i pionowej a w konsekwencji odtworzenia na podstawie wykonanej dokumentacji opisowej i graficznej historii zabudowy oraz przebiegu procesów depozycyjnych i podepozycyjnych na stanowisku. **Nieuzasadnionym wydaje się stwierdzenie, że cel ten można osiągnąć stosując**

tylko jedną technikę eksploracji. Stosowanie kontrolnych cięć pionowych i poziomych (dokumentowanych rysunkowo i fotograficznie!) oraz ograniczona eksploracja warstwami arbitralnymi (mechanicznymi), niekiedy w połączeniu z trójwymiarową lokalizacją materiału ruchomego, jest rozwiązaniem w pełni dopuszczalnym.

Generalną zasadą prowadzenia wykopalisk powinno być utrzymywanie całego badanego terenu w czystości. Przynajmniej do momentu dobrego rozpoznania zarysów i wzajemnych relacji obiektów ziemia z eksploracji stanowiska musi być usuwana poza obręb wykopów! Potem, zwykle wraz z rozpoczęciem eksploracji poszczególnych obiektów ziemia z wypełnisk może być składowana obok nich z wyjątkiem sytuacji szczególnych, kiedy jakiś obiekt (lub zespół obiektów) będzie fotografowany z zamiarem ekspozycji. Hałdy winny być sytuowane odpowiednio daleko od granic wykopu, aby materiał na nich składowany nie osypywał się do wnętrza badanego terenu oraz aby umożliwić poruszanie się uczestników wykopalisk i osób odwiedzających wzdłuż krawędzi wykopu.

Zastosowanie maszyn do eksploracji wykopów, w celu zdjęcia nadkładu humusu lub uzyskania przekrojów przez stratyfikację stanowiska jest dopuszczalne ale każdorazowo użycie tej techniki musi być uzgodnione z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz poprzedzone głębokim namysłem i zastanowieniem, czy jest ona rzeczywiście nieodzowna.

Prawidłowość zastosowania uzgodnionej metody odhumusowania mechanicznego (w tym głębokości odhumusowania a także rodzaju użytego sprzętu mechanicznego) powinna być przedmiotem uważnej kontroli konserwatorskiej. Konserwator powinien rozważyć możliwość wstrzymania wykopalisk jeśli stwierdzi, że warstwę orną usunięto naruszając istniejący jeszcze *in situ* układ nawarstwień, obiektów lub zabytków. Szczególną uwagę należy zwrócić na stanowiska piaskowe (zwłaszcza wydmy), na których często jedynym sposobem odtworzenia pierwotnego układu osadniczego jest ręczna eksploracja warstwy ornej z jednoczesnym wykonaniem planigrafii materiału ruchomego.

Kontrowersyjnym problemem jest używanie detektorów metali przez archeologów podczas wykopalisk. W badaniach powierzchniowych (niezależnie od tego na jaką głębokość dokonuje się penetracji) zastosowanie detektorów metali grozi niebezpieczeństwem wyrywania zabytków z ich pierwotnego kontekstu i dlatego powinno być zakazane. Wykorzystywanie detektorów metali podczas wykopalisk w celu pozyskiwania drobnych zabytków metalowych jest z kolei przyznaniem się, że metody pozyskiwania zabytków stosowane przez danego archeologa są tak niedokładne, że zachodzi prawdopodobieństwo niezauważenia ich podczas eksploracji. W miejsce akceptowania takiej sytuacji i ograniczania się do pozyskiwania wyłącznie zabytków metalowych, należy zwiększyć wysiłki dla poprawy metodyki prowadzenia wykopalisk na stanowisku, tak aby można było pozyskiwać wszystkie drobne zabytki ruchome, niezależnie od materiału, z którego są wykonane (paciorki, nasiona, ości i łuski rybie, itp.).

VII. SPORZĄDZANIE PODSTAWOWEJ DOKUMENTACJI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (WYKOPALISKOWYCH)

1. DOKUMENTACJA OPISOWA

Zaleca się stosowanie formularzy opisowych¹ (Wykaz niezbędnych formularzy i ich minimalnej zawartości podano w p. 4), których wypełnienie ma zapewnić wystarczająco dokładny a jednocześnie ujednoczony opis wyników eksploracji, ułatwiając tym samym korzystanie z dokumentacji oraz wprowadzenie zawartych w niej informacji do komputerowej bazy danych. Nie narzuca się konkretnego wzoru formularza.

2. DOKUMENTACJA RYSUNKOWA

Rysunki powinny być wykonane na papierze milimetrowym lub folii na podkładzie z papieru milimetrowego. Nie należy rysować w terenie na kalce, która podlega kurczeniu. Zalecane są skale 1:10 lub 1:20 z wykorzystaniem bardziej dokładnych skal przy dokumentowaniu ważnych szczegółów. Każdy rysunek musi zawierać opis, oznaczone linie cięć, skalę (cyfrowo lub liniowo) i kierunek północy. Rysunek musi być opatrzony metryczką zawierającą dane o nazwie miejscowości, gminy i województwa, numerze stanowiska, bliższej lokalizacji w obrębie stanowiska (np. numerze wykopu), skali, numerze rysunku w inwentarzu dokumentacji rysunkowej, dacie wykonania i nazwisku rysownika. Metryczka powinna zawierać także tytuł rysunku i krótki opis jego treści.

Jest kwestią indywidualnego wyboru kierującego badaniami, czy rysunki mają być kolorowane, czy też czarno-białe z opisem (w tym wpisaniem symboli warstw lub wykorzystaniem różnych rodzajów kreskowania). W każdym przypadku rysunki powinny być uzupełnione barwnymi fotografiami wysokiej jakości.

3. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Przedmiotem dokumentacji fotograficznej powinny być: ogólne plany wykopów, plany kolejnych eksplorowanych jednostek stratygraficznych, w tym wypełnisk obiektów oraz przekroje obiektów i wykopów. Położenie stanowiska w krajobrazie i typowe formy krajobrazowe najbliższej okolicy wanny również stać się przedmiotem dokumentacji fotograficznej.

Najważniejszą częścią dokumentacji fotograficznej powinny być barwne przezrocza, ponieważ nadają się zarówno do publikacji, jak i do publicznej prezentacji. Czarno-białe fotografie negatywowe wykonywane na drobnoziarnistym filmie niskiej czułości powinny być wykonywane dla ważnych szczegółów. Równoprawną wartość ma fotografia cyfrowa wysokiej rozdzielczości (powyżej 3 mln pikseli).

Przed wykonaniem dokumentacji fotograficznej należy starannie oczyścić dokumentowany fragment stanowiska, usuwając luźną ziemię, ślady stóp, sprzęt wykopaliskowy, itp.

¹ Zaleca się jednocześnie rezygnację z dokumentacji opisowej w formie 'dziennika badań' opisującego codzienne czynności organizacyjno-eksploracyjne w formie ciągłej narracji.

Fotograficzna dokumentacja planów powinna być dokonywana z pewnej wysokości, aby uniknąć zniekształcenia obrazu. W tym celu można wykorzystywać specjalnie skonstruowane wysięgniki i wieże do fotografii, rusztowania lub rozkładane drabiny. Sekwencja stratygraficzna poszczególnych obiektów lub wykopów powinna być dokumentowana z tego samego punktu widzenia. Jeśli dysponujemy urządzeniem do fotografii pionowej i możliwością zastosowania aparatu cyfrowego, można ograniczyć liczbę wykonywanych szczegółowych planów (np. warstwy gruzu, bruki kamienne lub klepiska ze żwiru) na rzecz zwiększenia liczby fotografii pionowych. Na odbitkach fotograficznych doprowadzonych do odpowiedniej skali można nanosić numerację warstw i wysokości punktów niwelacyjnych, ograniczając w ten sposób rysowanie planów do minimum. Fotogrametria może być również stosowana do dokumentacji np. lica murów ceglanych. W każdym przypadku zalecane jest rysowanie podkładu obiektu zawierającego kilka charakterystycznych punktów, aby w przyszłości przerysować na niego plan ze zdjęć. Jeśli ciężar dokumentacji spoczywać ma na fotografii wykonanej techniką tradycyjną, musimy, poprzez niezwłoczne wywoływanie naświetlonych filmów, upewnić się, że dokumentacja fotograficzna wykonana jest prawidłowo zanim przystąpimy do eksploracji obiektu lub warstw.

Fotografowana powierzchnia musi być całkowicie oświetlona lub całkowicie ocieniona. Dla uzyskania takiej sytuacji można stosować ekrany ocieniające lub kierujące światło słoneczne na zacienione obszary lub wykonywać fotografie przy zastosowaniu lamp błyskowych.

Na zdjęciu musi znajdować się wskaźnik kierunku północy w postaci strzałki wykonanej z plastiku lub drewna oraz miarka (nie należy używać całówki jako miarki, ponieważ jej skala pomiarowa jest zazwyczaj nieczytelna na fotografii). Najlepsze efekty daje listewka drewniana lub plastikowa podzielona na odcinki o długości 10 cm, zamalowane naprzemian na kontrastowe kolory (np. czarny i biały lub czerwony i biały). Jeden z odcinków powinien być dodatkowo podzielony na mniejsze odcinki o długości 1 cm. Należy przygotować miarki o różnej długości, w zależności od wielkości fotografowanych obiektów. Przy dokumentowaniu fotograficznym dużych powierzchni można wykorzystywać tyczki miernicze jako miary liniowe. Przy fotografii ukośnej należy na fotografowanej powierzchni układać dwie miary, wzdłuż osi widzenia i prostopadle do niej. Przy fotografowaniu obiektów zagłębionych dodatkowo wykorzystywać można miarkę ustawioną pionowo, wstawioną do wyeksplorowanego obiektu.

Dokumentacja fotograficzna powinna zawierać także tabliczkę z nazwą stanowiska, numerem obiektu, współrzędnymi siatki pomiarowej lub numerem wykopu. Dodatkowo można uwzględnić na niej również datę wykonania fotografii. W przypadku fotografii cyfrowej wystarczy, że dane opisowe zostaną zamieszczone w opisie pliku.

Aby kontrolować zmiany w tonacji kolorów (np. według pory dnia), kolorowe zdjęcia powinny zawierać standardową kolorowaną tablicę kontrolną.

Każdy obiekt powinien być sfotografowany z kilku punktów widzenia na różnych etapach eksploracji. Jedyne wyjątki mogą stanowić jednofazowe doły posłupowe nie

zawierające śladów drewna, jeśli występują licznie na stanowisku.

4. INWENTARZE DOKUMENTACJI I MATERIAŁÓW ZABYTKOWYCH Z WYKOPALISK

Inwentarze powinno się prowadzić w formie zapewniającej uwzględnienie wszystkich niezbędnych informacji niezależnie od tego, kto dokonuje wpisu, a więc w formie uprzednio wydrukowanych kart lub porubrykowanych notesów.

Należy prowadzić co najmniej następujące inwentarze:

- 4a Rejestr obiektów powinien uwzględniać co najmniej następujące informacje:
- numer obiektu
 - lokalizacja obiektu w ramach podziału przestrzeni badawczej (nr wykopu, ara itp),
 - wstępne określenie funkcji obiektu
 - wstępne datowanie obiektu
 - data wyróżnienia obiektu
 - autor wpisu
 - uwagi (np. dotyczące metody eksploracji, pozycji stratygraficznej)
- 4b Rejestr warstw pozaobektowych powinien uwzględniać:
- numer warstwy
 - lokalizacja warstwy w ramach podziału przestrzeni badawczej (nr wykopu, ara itp),
 - pozycja stratygraficzna warstwy
 - wstępne określenie funkcji warstwy
 - wstępne datowanie warstwy
 - data wyróżnienia warstwy
 - autor wpisu
 - uwagi (np. dotyczące metody eksploracji,)
- 4c Inwentarz zabytków wydzielonych powinien uwzględniać:
- numer inwentarza,
 - pozycję stratygraficzną (rodzaj i nr jednostki stratygraficznej, z której pochodzi zabytek (warstwa pozaobektowa – obiekt/warstwa obektowa)
 - lokalizację w ramach podziału na wykopy (ary itp) oraz trójwymiarową w siatce pomiarowej stanowiska,
 - rodzaj zabytku wydzielonego i jego surowiec,
 - datę znalezienia i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
 - uwagi.
- 4d Inwentarz zabytków masowych powinien uwzględniać:
- numer inwentarza,
 - pozycję stratygraficzną (rodzaj i nr jednostki stratygraficznej, z której pochodzą zabytki (warstwa pozaobektowa – obiekt/warstwa obektowa)
 - lokalizację w ramach podziału na wykopy (ary itp) ,

- rodzaj i ilość zabytków w podziale na: ceramika, krzemienie, kości zwierzęce, polepa, inne,
 - datę znalezienia i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
 - uwagi.
- 4e Inwentarz próbek powinien uwzględniać:
- numer inwentarza,
 - pozycję stratygraficzną (rodzaj i nr jednostki stratygraficznej, z której pochodzą zabytki (warstwa pozaobiektowa – obiekt/warstwa obiektowa)
 - lokalizację w ramach podziału na wykopy (ary itp) oraz trójwymiarową w siatce pomiarowej stanowiska,
 - numer inwentarza rys. na którym oznaczono miejsce pobrania próbki
 - rodzaj próbki
 - datę pobrania i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
 - uwagi.
- 4f Inwentarz dokumentacji fotograficznej powinien zawierać:
- numer inwentarza,
 - rodzaj filmu (kolorowy pozytyw, negatyw, cyfrowy)
 - nr filmu/klatki, nawa pliku
 - przedmiot fotografii (np.: wykop, obiekt), kierunek z którego wykonano fotografię
 - autor fotografii ,
 - datę wykonania fotografii i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
 - uwagi.
- 4g Inwentarz rysunków powinien zawierać:
- numer inwentarza,
 - przedmiot rysunku (np.: rzut poziomy wykopu nr, przekrój obiektu nr),
 - autor rysunku,
 - skala
 - datę wykonania rysunku i nazwisko osoby dokonującej wpisu,
 - uwagi.

VIII. ZASADY PRZECHOWYWANIA ZABYTKÓW RUCHOMYCH I PRÓBEK

Generalną zasadą prowadzenia badań archeologicznych powinno być zachowywanie, dokumentowanie i inwentaryzowanie maksymalnie dużej części substancji zabytkowej stanowiska. Oznacza to, że wszelkie zabytki ruchome, kości zwierzęce i szczątki roślinne winny być pozyskiwane w całości z wszystkich warstw stanowiska (również z warstw nowożytnych), z ewentualnym wyjątkiem warstw przemieszanych. Selekcja pozyskiwanego materiału (jeśli z jakiegoś powodu musi być dokonywana) może odbywać się wyłącznie za pisemną zgodą wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uzasadnionych kryteriów.

Podstawowym celem inwentaryzowania zabytków i próbek jest umożliwienie

powiązania ich na etapie powykopaliskowej analizy z właściwym im kontekstem stratygraficznym oraz ułatwienie dostępu do materiałów potencjalnie interesujących dla specjalistów w przyszłości (dotyczy to zarówno materiałów w trakcie opracowywania jak i już zdeponowanych w muzeum).

Niezależnie od formy metryczek lub etykietek dołączanych do zabytków i próbek. Treść metryczek powinna odpowiadać treści odpowiadającego im inwentarza. Numer inwentarza zabytku lub próbki powinien być zapisany bardzo czytelnie, ponieważ jeśli informacja z metryczki przepisana została do inwentarza, sam tylko numer wystarczy później do odtworzenia informacji. Ważne jest, aby kierownik prac wykopaliskowych lub osoba odpowiedzialna za zabytki dokonywali codziennego przeglądu metryczek, ponieważ brak informacji można często uzupełnić na bieżąco tego samego dnia, natomiast może się to okazać niemożliwe po pewnym czasie. Należy dołożyć wszelkich starań, aby treść zapisu na metryczce była czytelna, a sama metryczka zabezpieczona przed rozkładem. Stąd najlepszą zasadą jest zastosowanie materiałów odpornych na destrukcję lub wkładanie każdej metryczki do osobnego woreczka foliowego, i dopiero w tej postaci wkładanie jej do woreczka, torebki czy pudełka zawierającego zabytek lub próbkę.

Pozyskany materiał zabytkowy musi być pakowany i przechowywany w sposób zapewniający jego trwałe zabezpieczenie. Kierujący wykopaliskami archeologicznymi zobowiązany jest zawczasu przygotować odpowiednie opakowania, które muszą być wykonane z materiałów odpornych na działanie czynników atmosferycznych, a zwłaszcza na wilgoć, a równocześnie dogodne do transportu i magazynowania. Opakowania powinny być opisane w sposób widoczny i jednolity dla danego stanowiska.

Generalną zasadą powinno być trwale oznaczanie tuszem numerów inwentarzowych na zabytkach (zwłaszcza ceramiki i kości zwierzęcych) już w czasie trwania wykopalisk. Pozwala to zidentyfikować dany zabytek nawet w przypadku, gdyby opakowanie uległo zniszczeniu, a metryczka zagubieniu.

Ceramikę zabytkową oraz kości zwierzęce i ludzkie, polepę, itp. należy dokładnie suszyć przed zapakowaniem, natomiast próbki dendrologiczne i botaniczne przechowywać w warunkach maksymalnie zbliżonych do naturalnej wilgotności gleby, w której się znajdowały. Sposób prowadzenia bieżącej konserwacji zabytków powinien być konsultowany na bieżąco z właściwymi specjalistami.

IX. DOKUMENTOWANIE SZCZĄTKÓW ARCHITEKTONICZNYCH ODKRYTYCH *IN SITU* NA STANOWISKACH ARCHEOLOGICZNYCH

W przypadku gdy badane stanowisko archeologiczne znajduje się w obrębie, lub przylega do zachowanych partii dawnego budynku stojącego (np., zamku, kościoła, dworu czy młyna), wskazane jest sporządzenie pełnej i szczegółowej dokumentacji części naziemnej budynku równocześnie z badaniem elementów podziemnych metodą wykopaliskową. Stratyfikacja stanowiska nie powinna być interpretowana w oderwaniu od kontekstu architektonicznego.

Istotne znaczenie ma identyfikacja podczas badań elementów łączących architektury stojącej z elementami przyległej stratyfikacji (np. poziomami budowlanymi, dołami posłupowymi po rusztowaniach ze śladami rusztowań na budynku, itp.).

Dokumentacja badań archeologiczno-architektonicznych powinna uwzględniać szczególne wymogi w zakresie dokumentacji obiektów budownictwa i architektury określone przez współpracujących z archeologami historyków architektury lub rzeczoznawców z tych dziedzin konsultujących prace wykopaliskowe.

Szczałki architektury kamiennej lub ceglanej odkryte podczas wykopalisk powinny być zadokumentowane tak jak wszelkie inne obiekty archeologiczne, tzn. za pomocą planów (1:10 lub 1:20) rysowanych na różnych poziomach (według potrzeby), przekrojów przez poszczególne elementy architektoniczne i zdjęć z wielu różnych punktów widzenia, ze szczególnym uwzględnieniem detali otworów okiennych i drzwi. Podczas dokumentowania struktur murowanych, trzeba zwrócić uwagę na technikę, wątek, typ materiału budowlanego i jego pochodzenie, typy zapraw i ich wykończenie, wraz ze zjawiskami stratyfikacyjnymi (reparacje, odbudowy itp.). Próby całych cegieł, z każdego odcinka muru ceglano, powinny być mierzone i opisane, wtórnie wykorzystany materiał porozbiórkowy musi być rozpoznany i zadokumentowany. Szczegółowe wskazówki zawiera m.in. praca L. Kajzera, *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych*. Łódź 1984.

Wątek i konstrukcje ściany i muru powinny być w zasadzie dokumentowane z przynajmniej dwóch stron (wewnętrznej i zewnętrznej). Detale architektoniczne *in situ* muszą być dokumentowane przez rysowanie (małych elementów w skali 1:10 lub bardziej szczegółowej) i fotografie.

W przypadku odkrywania zachowanych elementów budynków drewnianych podczas wykopalisk należy zachować naturalną wilgotność drewna, przynajmniej do czasu jego pełnego zadokumentowania i wykonania ogólnych widoków stanowiska i zdjęć elementów *in situ*. Każdy element zachowanej struktury (niezależnie czy jest *in situ* czy nie) powinien uzyskać oddzielny numer w systemie ciągłej numeracji jednostek stratygraficznych. Rysunkami i zdjęciami należy udokumentować dokładną pozycję każdego z tych elementów względem siebie.

Każdy obrobiony element musi być oddzielnie udokumentowany rysunkiem (w skali 1:20 lub szczegółowej, przynajmniej z dwóch stron z profilem) i fotograficznie. Ślady obróbki (np. ślady narzędzi) lub zużycia, oraz grafitti, polichromii itp. muszą być szczegółowo udokumentowane.

Drewniane elementy konstrukcyjne (w zależności od stanu zachowania, unikatowości materiałów i dostępności środków finansowych mogą być przeznaczone do konserwacji po ich pełnym zadokumentowaniu. Nie należy zapomnieć o możliwości ustalenia daty wzniesienia i reperatury struktur drewnianych przez dendrochronologię. Próbkę dendrochronologiczną (z belek i desek dębowych, ewentualnie sosnowych) powinny być selekcjonowane pod nadzorem specjalisty, który również winien konsultować sposób ich zabezpieczenia.